

УДК 338.49:338.5

О. Боднар, candidate of economics science, senior scientific worker, head of the department of pricing, conjuncture and market infrastructure of the National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

INFRASTRUCTURE MARKETING IN PRICING FOR CROP PRODUCTION

Abstract. The article has the state sales infrastructure and its different for different crop industries. There is described the variation of the infrastructure that serves the grain, oilseeds and vegetable industry. Problematic aspects in existing value chains for potatoes, fruits and vegetables and especially wholesale and retail trade in these types of products are analyzed. The structure of vegetable and potato producers by category is studied. There are expounded experience and weak functioning of domestic marketing cooperatives, food fairs, wholesale markets, supermarkets. Scientific and practical experience of production and marketing cooperatives in Ukraine is presented. The article has directions of government to support these groups. There is heightened attention on the problem of updating current service quality control of vegetables, melons, fruit crops and potatoes. The state of and prospects for expanding network storage vegetables and potatoes are investigated. The article has features of the price chain "producer-consumer commerce" in sales in the wholesale markets. There are proposed areas of marketing infrastructure improvement by restoring consumer cooperatives, creating the proper material and technical basis for sorting, processing, long-term storage and delivery to the sales organization units such as procurement cooperative funds cooperative producers, local budgets and providing for the said purpose concessional loans.

Keywords: crop production, price, marketing cooperatives and wholesale markets, fairs, supermarkets, logistics, quality and price.

О.В. Боднар, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу ціноутворення, кон'юнктури та інфраструктури ринку Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук

ЗБУТОВА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЛАНЦЮГА ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА ПРОДУКЦІЮ РОСЛИНИЦТВА

Досліджено стан збутової інфраструктури та її відмінності для різних галузей рослинництва. Розглянуто проблемні моменти в існуючих збутових ланцюгах для картоплі, плодів та овочів, особливості оптово-роздрібною торгівлі цими видами продукції. Проаналізовано структуру виробництва овочів

та картоплі за категоріями виробників. Викладено досвід та слабкі сторони функціонування вітчизняних збутових кооперативів, продовольчих ярмарків, оптових ринків, супермаркетів. Представлено науково-практичний досвід функціонування виробничих і збутових кооперативів в Україні, напрями роботи урядових структур щодо підтримки цих формувань. Загострена увага на проблемі оновлення сучасної служби контролю якості овочевих, багатанних, плодкових культур, картоплі. Висвітлено стан та перспективи розширення мережі овоче- та картоплесховищ, Розглянуто особливості формування цінових ланцюгів „виробник-торгівля-споживач” при реалізації продукції на оптових ринках. Пропонуються напрями удосконалення збутової інфраструктури.

***Ключові слова:** продукція рослинництва, ціна, збутові кооперативи, оптові ринки, ярмарки, супермаркети, логістика, якість, ціна.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливою ланкою ціноутворення на продукцію рослинництва виступає інфраструктура, ступінь розвитку якої відіграє провідну роль у формуванні міжінституційних зв’язків та ефективності взаємовідносин у ціновому ланцюгу «виробник-переробка-торгівля-споживач».

Функціонування інфраструктури в сфері виробництва та товарообігу рослинницької продукції в основному спрямована на збереження якості продукції та доведення її до стандартів майбутнього товару, скорочення втрат вирощеного врожаю, транспортування продукції до місця продажу. На сьогодні без належної уваги залишена ця важлива ланка формування товарних ресурсів та ціни на них. Як наслідок, виникають проблеми з реалізацією картоплі та різної городини. Практично відсутні ємності для первинної переробки рослинницької продукції – сушіння, соління, квашення та ін. Порушені численні консервні, крохмало-мелясні заводи, інші підприємства колишньої харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Проблеми розвитку збутової та виробничої інфраструктури аграрного ринку, зокрема і ринку рослинницької продукції, розглянуті у дослідженнях таких науковців, як Волощук К. [1], Воскобійник Ю., Лупенко Ю., Малік М. [2], Розгон А. [3], Таран В., Ушачов І. [4],

Шпичак О. [5, 6], Шубравська О. [7] та інших [8-9].

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення стану збутової інфраструктури ринку рослинницької продукції, можливість доставки продукції до споживача, надання продукції товарного вигляду, запропонувати напрями її удосконалення з метою підвищення ефективності дії механізму ціноутворення на аграрну продукцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфраструктура, як і продукція рослинництва, досить різноманітна. Як товаростворююча складова вона має велике значення для нормального, безперебійного функціонування для всіх без винятку ринків відповідної продукції. У зв'язку з реформуванням аграрної економіки інфраструктура має розвиватися в тісному узгодженні зі зміною форм власності та сучасними правилами ринкового товарообігу. Дослідження підтверджують, що успішність ринків зерна, олійних культур значною мірою зумовлена збереженням раніше створеної та своєчасною модернізацією відповідної інфраструктури. Відносно таких галузей, як картоплярство, овочівництво, баштанництво та інші, то з ліквідацією спеціалізованих господарств існуюча та той час інфраструктура була порушена. Існує гостра необхідність створення заготівельних систем. Розвинена заготівельно-збутова інфраструктура, що створена за часів Радянського Союзу, втрачена. Ліквідовані заготівельні контори колишньої Укркоопспілки, які обслуговували товаропотоки овочів, картоплі, плодів, що надходили від індивідуальних господарств та спрямовували їх в торгівлю, включаючи мережу сусідніх європейських країн.

Переважна більшість картоплі, овочів, фруктів виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та господарствами населення, які не мають постійно діючих каналів збуту, у зв'язку з чим гостро постала проблема надлишків виробленої продукції. Слід відмітити, що в Україні 2012 р. налічувалося 4,3 млн особистих селянських та 40,7 млн фермерських господарств. Аналіз сучасного стану збутової інфраструктури свідчить, що на даний час її ніяк не можна вважати достатньою, особливо щодо надання послуг дрібним формуванням та особистим селянським господарствам. Вироблені ними картопля, овочі та плоди здебільшого про-

суваються шляхом продажу «з рук в руки» кільком посередникам. Особливо гостро стоїть проблема у селах, розташованих далеко від приміських зон, де немає системного налагодженого сполучення з районними центрами. Значна частина виробленої продукції згодовується худобі або псується. До кінцевого споживача вона доходить через одного або кількох посередників, або при змозі селян вивозиться на стихійні ринки. За підрахунками фахівців Союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України, втрати особистих селянських господарств в порівнянні при реалізації виробленої продукції посередникам порівняно з кооперативами за 2011-2012 рр. складали: овочі – 14,2 млрд. грн., картопля – 8,7; фрукти та ягоди – 11,7 млрд. грн. [10].

На сьогодні не існує затверджених програм розвитку ринкової інфраструктури, які б містили схеми скорочення таких операцій, усунення посередників при реалізації селянами власної продукції.

Розширення різноманітних підприємств по наданню послуг виробникам сільськогосподарської продукції розглядаємо як невід'ємну умову успішного розвитку аграрного виробництва, підвищення конкурентоспроможності дрібних селянських господарств, поліпшення трудової зайнятості, а значить і соціально-економічного стану сільських жителів. Дрібним товаровиробникам необхідна підтримка в адаптації до вимог СОТ та ЄС щодо виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції. Вони мають бути не лише повноправними громадянами, а й повноправними, достойними виробниками необхідних суспільству благ. Зарубіжний досвід багатьох країн показує, що на кожного робітника, зайнятого в сільському господарстві, приходиться до п'яти працівників в обслуговуючих областях [11].

За відсутності належної матеріально-технічної бази овочівництво і картоплярство залишаються галузями з недостатнім рівнем механізації. Значна кількість вирощеної продукції псується і не використовується за призначенням. Держава почала здійснювати програми створення оптових ринків, будівництва теплиць, овочесховищ. На жаль, подібні плани не доводяться до широкого кола сільських трудівників. Важливо досягнути співдії зусиль в одному напрямку. З одного боку, підтримуються селянські господарства, а з іншого –

йде сприяння створенню заготівельних та інших спеціалізованих структур.

Проблемними тривалий час залишаються ринки картоплі, овочевих, плодкових культур. Докорінного удосконалення потребує служба контролю якості рослинницької продукції. Непоодинокі випадки реалізації овочевих культур, баштанних, вирощених з надмірним застосуванням хімікатів. Зовнішній товарний вигляд, як правило, не дає підстав для перевірки якості. Ціна також не відображає реального якісного показника. Порушення виявляються лише під час використання придбаного товару.

Пропонований метод аналізу ціноутворення, що комплексно розглядає процес виробництва, можливості ринкової інфраструктури та функціонування безпосередньо ринків продукції рослинництва та ефективність цих ланок як для сільськогосподарського виробника, так і кінцевого споживача продовольства, дозволяє зробити більш конкретними і цілеспрямованими здійснювані державою регуляторні заходи.

Останнім часом активізувалася робота щодо створення в сільській місцевості різнопрофільних виробничих і збутових кооперативів. Позитивний досвід накопичено майже в кожній області. У науковій літературі досить обґрунтовано доводиться доцільність функціонування кооперативних форм організації виробництва. У той же час Міністерством аграрної політики проводиться активна робота в напрямку поширення на селі цього способу господарювання. Фінансування даних програм передбачалося за кошти відповідних бюджетів та міжнародних проектів, що працюють в Україні. Передбачалося ведення пілотних проектів у різних областях на базі територіальної громади та суб'єктів малого підприємництва, які б на прикладі конкретних реальних умов сприяли відпрацюванню функціонування кооперативних формувань.

Прикладом є спільний проект Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», який працює в Україні з 2008 року та надає підтримку сільським громадам і домогосподарствам щодо підвищення їх економічного становища. У рамках підтримки економічних ініціатив громад пілотних сільських територій малозабезпеченим господарствам надається

допомога в об'єднанні у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Їх функцією є переробка, реалізація виробленої селянами продукції [12].

Також торгівельну та заготівельну діяльність на селі може здійснювати споживча кооперація. Реалізація виробленої продукції буде здійснюватися на відомчих ринках Укркоопспілки, передбачається створити повноцінні робочі місця для безпосередніх її виробників. Також важливим для дрібного сільськогосподарського товаровиробника є отримання фінансово-кредитної підтримки, що можливо через доступ до державних дотацій та кредитних ресурсів, що можуть забезпечувати споживча та кредитна кооперація [13].

В Україні існує цілий ряд науково-практичних розробок щодо функціонування кооперативів. Зокрема, Аграрний Союз спільно з ННЦ „Інститут аграрної економіки” розробили рекомендації з методики формування і функціонування зернових сільськогосподарських кооперативів. Вони за наявності складських приміщень братимуть на себе функції зберігання зерна, в тому числі і зерно для внутрішніх потреб сільськогосподарських підприємств, надаючи свої послуги членам кооперативу за значно меншими розцінками від ринкових. Крім того, кооператив має займатися збором та аналізом інформації щодо цінової ситуації на ринку продукції, яку він обслуговує, щоб зорієнтувати товаровиробника, як йому проводити збутову політику. Прикладом зернового кооперативу є «Глобинський пул» м. Глобино Глобинського району Полтавської області [2].

На жаль, на сьогодні за обсягами та якістю надання послуг сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи в більшості випадків не задовольняють зростаючих потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Слід відмітити, що в ЄС через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи реалізовується 70%, а в США, Канаді – 60% продукції [14].

Головна мета – збільшення та здешевлення вироблюваної продукції, продовження терміну її реалізації. У вказаному напрямку слід спрямовувати об'єднані зусилля держави і селян. Це дії в напрямку оптимізації виробництва, як першої ланки в ланцюгу ціноутворення, створення умов для забезпечення необхідної кількості ринкових ре-

сурсів за рахунок більш правильного використання землі та природних умов.

Однією з найболючіших проблем України в овочево-картопляному підкомплексі виступає відсутність ефективної логістики. Унаслідок того, що вироблена картопля не знаходить збуту, то близько третини валового збору згодовується худобі та птиці, що є економічно не вигідним.

За розрахунками науковців відділу ціноутворення ННЦ «Інститут аграрної економіки», більше 80% картоплі, що реалізується на ринку, зберігається в погребях та підвалах селян. Виробництво картоплі в областях південного регіону не забезпечує споживання населенням в них. Посередники, скуповуючи частину картоплі в північних областях, перевозять її у південні та східні області і перепродують посередникам на місцевих ринках. Скуповування картоплі у дрібних товаровиробників відбувається у період збору урожаю або у період перших морозів, що змушує їх продавати картоплю за заниженими цінами.

В Україні супермаркети поступово нарощують свою присутність у роздрібному товарообороті овочів, картоплі та фруктів. На сьогодні через них реалізується лише 3% картоплі та майже 5% овочів. Цей канал реалізації працює на умовах розрахунку з постачальниками продукції по факту її продажу та зацікавлений в цілорічних безперервних поставках. У більшості випадків супермаркети не мають власних сховищ.

На наш погляд потребують посиленої уваги дві проблеми – це, по перше, транспортування продукції, вирощеної селянськими господарствами, по друге – докорінне поліпшення, а по суті – оновлення сучасної служби контролю якості овочевих, баштанних, плодкових культур, картоплі. Вважаємо за необхідне запровадити сертифікацію якості такої продукції на двох етапах: на місці приймання від виробника та на місці ринкового збуту. Подібні заходи діятимуть тимчасово, а за умов чіткого дотримання правил торгівлі продовольчими товарами можуть бути ліквідовані. У такий спосіб не допускатиметься продаж неякісного товару, а виробник буде змушений дбати про дотримання технології вирощування тих чи інших культур.

Якщо у сфері виробництва скорочення витрат досягається

головним чином за рахунок оновлення технологій, то першочерговою умовою скорочення невиробничих витрат в межах інфраструктури виступають організаційні заходи.

На наш погляд, проблема потребує окремого дослідження. Частка витрат відносно виробничої собівартості того чи іншого виду рослинницької продукції різна. Наприклад, зерно, насіння олійних культур чи цукровий буряк зберігаються і транспортуються до місця реалізації за традиційною, випробуваною часом технологією. Вона лише потребує періодичної модернізації. Великі обсяги товарообороту, стабільність ринкового попиту, задовільна прибутковість вказаної продукції забезпечує для цього достатню інвестиційну привабливість. По-іншому відбувається перевезення до ринку картоплі, овочевих, плодкових культур. Тут перевагу має дрібнооптова торгівля. Відчувається гостра нестача відповідної тари, сховищ, віддалені селянські господарства, тому чимало продукції втрачає якість або віддається за півціни перекупникам. Характерно, що господарства-виробники потерпають як від недобору, так і в роки досить високого врожаю.

Одним з поширених каналів реалізації дрібними товаровиробниками власної овочевої та плодово-ягідної продукції у великих містах є продовольчі ярмарки, особливо в період масового надходження на ринок цієї продукції. За даними Міністерства аграрної політики України, в цілому по країні 2013 р. налічувалося 77 тис. таких ярмарків, де було продано продукції на суму більше 8,4 млрд грн. Такий вид торгівлі дає можливість уникнути посередника та фермерам, учасникам кооперативів самостійно продавати вироблену продукцію. Ярмаркова торгівля активно підтримується з боку держави.

Також в останні роки відбувалося активне будівництво овочесховищ з потужними холодильними установками за підтримки держави шляхом компенсації відсоткових ставок за залученими у банках кредитами та позиками для покриття витрат, пов'язаних із будівництвом сховищ для зберігання картоплі, овочів, плодів. За даними Міністерства аграрної політики, загальна фактична ємність картопле- та овочесховищ в цілому по Україні складає відповідно 782 та 810 тис тонн, для зберігання фруктів – 300 тис тонн, з яких майже половина має можливість зберігання

продукції в охолодженому вигляді. Додатково планується ще побудувати сховища ємністю 266 тис тонн для зберігання картоплі та 559 тис тонн овочів, з яких половина будуть обладнані сучасним холодильним устаткуванням, та сховища ємністю 109 тис. тонн для зберігання фруктів, з яких практично всі будуть мати холодильники.

Значні кошти були виділені державою на будівництво оптових ринків, проте вони практично обслуговують обмежений контингент покупців, оскільки віддалені від густонаселених районів. Купівля продукції на оптовому ринку здійснюється або населенням, що має власний автотранспорт, або підприємствами роздрібною торгівлі та громадського харчування.

Аналіз динаміки цін на картоплю та моркву на основних оптових ринках «Столичний» м. Київ, «Шувар» м. Львів свідчить, що найбільш доступною є продукція у Львові. Вона на 20-50% дешевша порівняно з іншими оптовими ринками. Порівняння цін у торговому ланцюгу виробник-роздрібна торгівля з цінами, що пропонуються оптовими ринками, свідчить, що на ринках «Столичний» та «Господар» продукція на 15-40% дорожча порівняно з середніми цінами роздрібною мережі по Україні. При цьому слід відмітити, що роздрібні ціни на картоплю та моркву в м. Києві на 70-100% вищі порівняно з середніми по Україні. Ця ситуація має свій вплив на зазначені вище цінові різниці.

Дослідження інфраструктурних витрат оптових ринків свідчить, що за рахунок оптимізації логістичних витрат та крупних партій товару, які реалізуються безпосередніми виробниками, вони значно скорочуються порівняно з іншими ринками. Вартість добової торгівлі чи оренди торгового місця на оптових ринках складає не більше 1-2% від виручки реалізованої продукції, тоді як в мережі супермаркетів сплачується 6-10 % .

Вищий рівень цін на оптових ринках порівняно з роздрібною мережею також пояснюється більшим асортиментом послуг, які ними надаються. У структурі оптових ринків «Шувар» та «Столичний», крім сховищ, працюють логістичні комплекси, де продукцію розфасовують та пакують, формують замовлення та відправляють покупцям. Постійними покупцями на оптових ринках є підприєм-

ства роздрібної мережі. Крім того, через систему оптових ринків працюють експортери при поставках продукції на зовнішні ринки.

Висновки і пропозиції. Для вирішення проблеми в сфері обслуговуючої аграрне виробництво інфраструктури, зокрема плодово-овочевої продукції, слід здійснювати заходи, зорієнтовані не просто на відновлення того, що діяло раніше, а на вимоги сьогодення та ринкову конкуренцію, підвищення ефективності дії механізму ціноутворення на цю продукцію. Основні напрямки практичних дій на наш погляд повинні включати наступне:

- створення належної матеріально-технічної бази для сортування, засолки, переробки, тривалого зберігання та доставки до місця збуту;

- організація формувань на зразок заготівельних кооперативів з використанням скооперованих коштів виробників продукції, місцевих бюджетів та надання для вказаної мети пільгових кредитів;

- підбір і навчання кадрів, переважно з місцевих жителів, для обслуговування новостворених об'єктів;

- силами спеціалістів місцевих органів агропромислового відомства забезпечити регулярну інформованість сільського населення про перспективи розвитку аграрної галузі, її окремих напрямків та законодавчо-правову базу для цього.

Список використаних джерел

1. Волошук К. Б. Механізми інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислових підприємств / К. Б. Волошук. – Кам'янець-Подільський : Сисин О. В., 2011. – 319 с.

2. зерновий сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник / [Ю.О. Лупенко, М. Й. Малік, Г. В. Новіков та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 122 с.

3. Розгон А. В. Формування та функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні: дис. канд. екон. наук / А. В. Розгон; ННЦ «Ін-т аграр. економіки» УАН. – К., 2008. – 198 с.

4. Ушачев И. И. Устойчивое развитие агропродовольственного сектора: основные направления и проблемы / И. И. Ушачев // АПК: экономика, управление. – 2006. – № 4 – С. 5-10.

5. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [О.М. Шпичак, І.В. Кобута, Т.В. Куць та ін.] за ред. академіка УААН О.М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.

6. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О. М. Шпичак, П.Т. Саблук, З.П. Ніколаєва; ред. О. М. Шпичак. – К., 2000. – 585 с.

7. Шубравська О. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: європейський досвід та українські перспективи / О. Шубравська // Економіка України. – № 5. – 2012. – С. 2-10.

8. Червен І. І. Розвиток та підвищення ефективності інфраструктури регіонального ринку аграрної продукції / І. І. Червен. – Миколаїв, 2008. – 231 с.

9. Донець О. В. Регіональна інноваційно-консалтингова інфраструктура комплексного розвитку агросектору: проблеми теорії і практики / О.В. Донець. – Сімферополь : Н. Гук, 2014. – 378 с.

10. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 рр. // Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/?page_id=1063

11. Федан В. И. Жизнь как она есть / Федан В. И. – К.: Синопис, 2012. – 195 с.

12. Перший крок до створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу // Рідний край. – 2012. – 21 жовт. – 2 с.

13. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заєць та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. – К: ННІ ІАЕ, 2013. – 50 с.; С. 25-27.

14. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 рр. // Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf].

Аннотация. Исследовано состояние сбытовой инфраструктуры и ее отличия для различных отраслей растениеводства. Рассмотрены проблемные моменты в существующих сбытовых звеньях для картофеля, плодов и овощей, особенности оптово-розничной торговли этими видами продукции. Проанализирована структура производства овощей и картофеля по категориям производителей. Изложен опыт и слабые стороны функционирования отечественных сбытовых кооперативов, продовольственных ярмарок, оптовых рынков, супермаркетов. Представлены научно-практический опыт функционирования производственных и сбытовых кооперативов в Украине, направления работы правительственных структур по поддержке этих формирований. Обострено внимание на проблеме обновления современной службы контроля качества овощных, бахчевых, плодовых культур, картофеля. Освещены состояние и перспективы расширения сети овоще- и картофелехранилищ. Рассмотрены особенности формирования ценовых звеньев «производитель-торговец-потребитель» при реализации продукции на оптовых рынках. Предлагаются направления совершенствования сбытовой инфраструктуры.

Ключевые слова: продукция растениеводства, цена, сбытовые кооперативы, оптовые рынки, ярмарки, супермаркеты, логистика, качество, цена.